

Recensioner

Pia Milton (2006) *Arbete i stället för bidrag? Om aktiveringskraven i socialtjänsten och effekten för de arbetslösa bidragstagarna*. Uppsala universitet: Sociologiska institutionen.

Studieobjektet i Pia Miltons sammanläggningsavhandling är aktivering inom socialtjänsten eller rättare sagt en specifik aktiveringsmodell, den så kallade Uppsalamodellen, som initierades i slutet av 1980-talet. Arbetssättet innebar ökad press på socialbidragstagare att skaffa arbete. Behovsbedömningen blev noggrannare, klienterna fick snabbt besökstid hos socialsekreterare och dessförinnan kontrollerades om till exempel utbetalning skett från försäkringskassan eller annan myndighet. Alla realiserbara tillgångar måste avyttras innan bidrag kunde övervägas. Det inskräpades att individerna var tvungna att ta vilket jobb som helst inom pendlingsavstånd. Ett viktigt inslag var att övervaka att klienten hade kontakt med arbetsförmedling eller följde undervisning. Bidrag beviljades endast för en kort tidsperiod i taget och för att upprätthålla motivationen erbjöds täta besök hos socialsekreterare. Dagliga morgonmöten infördes på socialkontoren för genomgång av ärenden.

Amerikanska undersökningar har rapporterat positiva men måttliga effekter av aktivering och liknande resultat har presenterats i Europa, men bilden är ingalunda entydig. I Sverige finns få studier på området och de ger inget starkt stöd för att aktiveringsinsatser fungerat som avsett, även om några framhåller att sättet att arbeta med klienterna är väsentligt. Mot denna bakgrund väcker Miltons avhandling stort intresse.

Har då Uppsalamodellen medfört att arbetslösa socialtjänstklienter i högre grad lämnat bidragstagandet för reguljärt arbete? Har arbetssättet resulterat i kortare bidragsperioder? Har det minskat kostnaderna för bidragstagandet? För att besvara sådana frågor jämförs klienter i Uppsalamodellen med en grupp (i en annan del av Uppsala) som mött socialtjänstens gängse arbetssätt. Målgrupperna är i båda fallen bidragstagare med arbetslöshet som främsta problem. Individerna måste ha ansökt om bistånd 1990 eller 1992, ha bedömts som arbetsföra samt åldersmässigt tillhöra arbetskraften. De följdes under nästan sju respektive fem år framåt, bland annat genom samkörning med SCB-data. Analysen omfattar 257 bidragstagare i Uppsalamodellen och 252 i jämförelsemodellen. Resultaten presenteras i en forskningsrapport som Milton samförfattat med Reinhold Bergström och som utgör den klart viktigaste delen i hennes sammanläggningsavhandling.

Det fanns väsentliga skillnader mellan de båda kategorierna av bidragstagare, bland annat med avseende på nationellt ursprung, tid i Sverige, sjukdom, arbetserfarenhet i Sverige och antal månader med socialbidrag. I multivariata analyser kontrollerades för sådana skillnader. Olika statistiska analysmetoder användes, däribland "Cox proportional hazards model" som passar vid studier av varaktighet hos tidsberoende företeelser (till exempel sannolikheten per tidsenhet att klienter lämnar bidragstagande).

Beträffande övergången till reguljärt arbete framkom ingen signifikant skillnad mellan de två modellerna. Avgörande var i stället – på förväntat sätt – arbetslivserfarenhet, ålder, utbildning, tid i socialbidragstagande, sjukdom samt år för ansökan (konjunkurläget var avsevärt sämre 1992). Inte heller uppdagades någon statistiskt säkerställd differens mellan modellerna när andra skäl till att man lämnat bidragstagandet inkluderades. Detsamma gällde för storleken på de utbetalda socialbidragen. Den viktigaste variabeln var i det fallet antalet barn, men flera av de ovan nämnda faktorerna visade sig också betydelsefulla. Endast rörande återkomsten i bidragstagande blev det en signifikant skillnad, men där var sannolikheten större i Uppsalamodellen än i jämförelsemodellen.

Förutom huvudrapporten och en kappa innehåller avhandlingen tre andra texter, varav en kort tidskriftsartikel om värdet av praktikerhjälp när en studies syfte och frågeställningar formuleras. En annan artikel berör reliabilitets- och validitetsfrågor vid forskning baserad på sociala akter. Dessa måste ju vara någorlunda likartat utformade för att vara användbara. Milton framhåller att datorisering kan bidra till homogenisering och att man genom intervjuer kan undanröja felaktigheter och oklarheter. Sist i avhandlingen ligger en opublicerad artikel om huruvida aktivering ger olika effekter för män och kvinnor. Den är helt överflödigt, eftersom resultaten i allt väsentligt redan redovisats i huvudrapporten och någon vidare diskussionen inte förs.

Avhandlingen har svag anknytning till sociologisk teori. Milton hävdar att Uppsalamodellen och jämförelsemodellen bygger på olika socialpolitiska diskurser, men de teoretiska antagandena bakom dessa utsätts aldrig för någon närmare analys. Man kunde förvänta sig att undersökningsresultaten skulle generera ett grundligt resonemang om dessa antagandens hållbarhet, men detta uteblir. Andra möjligheter att anknyta till sociologisk teoribildning tillvaratas inte heller. Med referens till Durkheim kunde ha dryftats om inte aktivering främst är till för dem som med sina skattepengar betalar bidragen; aktiveringskraven skulle då kanske tolkas som ett sätt att visa att gällande normer ska efterlevas. En annan möjlighet vore att behandla aktiveringsåtgärderna från Erving Goffmans stigmatiseringsperspektiv. Vidare skulle det behövas en teoretisk analys av interaktionen mellan arbetsgivare och arbetssökande. Som Milton framhåller blir inte aktivering framgångsrik bara därför att människor söker arbete; det krävs också att någon anställer dem. Denna tankegång kunde ha utvecklats, till exempel genom att begreppet anställningsbarhet diskuterats.

Metodfrågorna är givetvis centrala i Miltons arbete. Författaren är rätt metodmedveten men lämnar ändå vissa luckor. En obesvarad fråga är huruvida Uppsala- och jämförelsemodellen skiljer sig tillräckligt mycket åt för att analysen ska vara meningsfull. Uppsalamodellen fick stor uppmärksamhet och blev livligt debatterad när den introducerades. Även om man inom andra delar av kommunen inte explicit anammade aktiveringsfilosofin kan viss "smitta" ha förekommit. Oberoende av en eventuell smittoeffekt kan det också ha skett en allmän samhällslig värderingsförskjutning i aktiveringspositiv riktning. Ett annat problem gäller modellernas homogenitet och stabilitet. Alla Uppsalamodellens socialekreterare var antagligen inte lika angelägna att följa dess intentioner. Vissa förändrade måhända sitt arbetssätt avsevärt mindre än

förväntat och efter en tid kanske somliga, mer eller mindre, gled tillbaka i gamla hjulspår. Liknande resonemang kan föras beträffande jämförelsemodellen. Sålunda kvarstår en osäkerhet om hur pass åtskilda de båda modellerna faktiskt var.

Det viktigaste metodspörsmålet handlar om selektion. Sannolikt förekom viss självselektion till följd av diskussionen kring Uppsalamodellen. Klienter som förutsåg svårigheter att få bidrag kan ha avstått från att söka. Bland dessa kan det ha funnits åtskilliga med hyggliga chanser att få arbete. Fler tycks också ha blivit avvisade direkt genom den striktare behovsbedömningen. Författaren har kontrollerat för olika slags skillnader i klientgruppernas sammansättning, men det är oklart om hela selektionsproblematiken därmed är löst.

Milton har lämnat ett beaktansvärt bidrag till diskussionen om aktivering. Hon ifrågasätter föreställningen att socialtjänsten genom aktiveringsåtgärder lätt ska få ut klienter i arbete och på så sätt minska bidragstagandet. I ljuset av sin potentiella betydelse är avhandlingen emellertid i tunnaste laget. Bakgrundsinformationen är delvis rätt mager och teoretiska frågor borde ha getts större utrymme. Studien innefattar också en rad knepiga metodproblem och även om åtskilligt gjorts för att hantera dessa återstår vissa frågetecken.

Bengt Furåker, fakultetsopponent

Annika Åberg (2007) Tjänstemötet. Interaktionens kommersiella, byråkratiska och sociala logik. Karlstad University Studies nr 42.

Centrum för tjänsteforskning vid Karlstads universitet sysslar med studier av tjänstebegreppet, tjänsters kvalitet och arbetsmiljö jämte kunders upplevelser och tillfredsställelse. Syftet med Annika Åbergs avhandling är att kartlägga och förklara vad som sker i tjänstemötet i sin sociala och organisatoriska kontext. De studerade tjänsterna rör kundmöten i bank- och försäkringsbranschen. Tjänsterna kan därmed sägas vara starkt reglerade kommersiella tjänster som är nödvändiga för allmänheten. Åberg har haft kontakter med fyra lokala försäkringskontor där intervjuer gjorts med ledningspersonal och där en enkät utgätt till anställda. Vid ett av lokalkontoren har telefonsamtal mellan skadereglerare eller kundtjänst och kunder spelats in. Dessa samtal utgör de huvudsakliga data för att beskriva mötena vilka kommenteras och förklaras med hjälp av intervjuer, enkätsvar och egna observationer. Samtalen analyseras med hjälp av konversationsanalytiska metoder, inklusive en så kallad initiativ- och responsanalys, och de förklaras vidare av kvalitativa abstraktioner som leder fram till tre olika logiker vilka i praktiken samverkar och motverkar varandra mer eller mindre. Avhandlingen innehåller därmed olika metoder som utvecklas efterhand som nya frågor uppstår och som föredömligt kompletterar varandra – med viss risk för att ingen blir fullt utnyttjad och värderad, för all del.

Tjänstemötet ses i princip som ett trepartsmöte, där både den anställde och kunden har en relation till organisationen som på olika sätt ramar in och bestämmer relationen mellan de båda aktörerna. Åberg anknyter här starkt till Björn Eriksson och

hans interaktionsterminologi, där samhandling står för handling riktad mot annan med krav på svar, samhandlingskrets för tillfälligt förenade aktörer och handlingsområde för det man talar om och de handlingar som en logik innefattar (Eriksson 2007). Ett tjänstemöte är att ingå i en särskild samhandlingskrets som också kan kallas för ett institutionellt samtal med särskilt syfte och med vissa begränsningar av interaktionen. Tjänster kan ske inom mer varaktiga och återkommande relationer. Här handlar det snarare om enstaka möten som utmärks av att aktörerna är anonyma och utbytbara med fokus på effektivitet. Åberg anknuter här också till forskning om vilka metoder organisationer använder för att kontrollera anställda och vilka metoder de lär sig för att kontrollera kunder och kundrelationer. Mycket av detta rör känslor och så kallat känslöarbete (Abiala 2002).

Kommunikationen i telefonsamtalen utspelas i det institutionella samtalets typiska faser med hälsning, introduktion och genomförande av ärendet, avslut av ärendet och avslut av samtalet. I inledningen identifierar aktörerna sina institutionella roller. Samtalen och aktörerna pendlar mellan en instrumentell orientering och en relationell. Denna analys leder fram till frågor om symmetrier och dominansförhållanden som besvaras med en initiativ- och responsanalys på ett urval av sex telefonsamtal. De anställda använde visserligen 59 procent av talutrymmet. Men samtalen visar sig samtidigt vara överraskande symmetriska för att vara institutionella samtal. De båda aktörerna reglerar samtalen samtidigt som de visar följsamhet och anpassning till den andre. Differensen mellan aktörerna ifråga om initiativ och respons låg nära noll. Men vad är det då som kan förklara att samtalen ser ut på detta sätt? Här går Åberg över till ett mycket intressant och kreativt abstraheringsarbete, där hennes särdeles analytiska förmåga och språk gör sig väl gällande.

Samtalen utmärks av tre så kallade logiker: *kommersiell*, *byråkratisk* och *social*. De anställda uppträder i den kommersiella logikens förhandlingar som organisationens ställföreträdare och dess ekonomiska egenintresse, i den byråkratiska logiken som den kollektiva kundens och rättvisans ställföreträdare och i den sociala logiken som ställföreträdare för den enskilda kunden och dennes behov och brist på kunskaper. Dominansförhållandena varierar på grund av skillnader i status, makt och intentioner i den kommersiella logiken. I den byråkratiska tenderar den anställde att dominera genom sina kunskaper om regelverk och procedurer, och i den sociala tenderar däremot kunden att dominera. I praktiken förekommer dessa tre logiker överlappande, förstärkande och motverkande. Anställda vittnar till exempel om att minskande resurser och högre arbetsbelastning gör det svårare att säkerställa rättvisa (s.150). Kunder vittnar till exempel om anställdas kunskaper om regler, och medverkar därmed till att dölja försäljning och kommersiella intressen bakom regelverket. Svaret på frågan om varför samtalsinteraktionen ser ut som den gör, är att den formas av dessa tre logiker och deras samverkan och motverkan.

De tre logikerna visar sig vara mycket fruktbara analysverktyg för att tolka vad som händer i telefonsamtalen mellan anställda och kunder i försäkringsbranschen. De blir särskilt intressanta genom att de kopplas till moral och etik – en sida av samtalen som kommenteras och analyseras utifrån intervjuerna snarare än samtalstranskriptioner-

na. Denna sida av samtalen hade med fördel kunnat knytas till studier av rättfärdiganden (accounting) i samtalsanalyser, som avhandlingen dock saknar referenser till. Likaså saknas referenser till studier av korta telefonsamtal mellan anonyma aktörer.

Begreppet ”logik” har länge varit i slags modeord som liknas vid rationalitet och ofta utan närmare definition. Här får det en mera bestämd innebörd genom förutom rationalitet också med begreppen handlingsområde, moral, anställdas position och dominansförhållanden. I samband med den sociala logiken kunde gärna begreppen ansvars- och omsorgsrationalitet ha diskuterats liksom relationsekonomisk rationalitet som en hybrid av kommersiell och social logik (Blomqvist 1994).

Ett av avhandlingens vanligaste begrepp är ”institutionell” som utan att närmare definieras förekommer tillsammans med bland annat interaktion, position, roll, ram, aspekt, samtal, kontext, möte och identitet. Det institutionella står ofta som en slags förklaring till handlingar, interaktioner och relationer. Det finns därmed en tendens till ett översocialiserat anslag som motverkas av att den sociala logiken får stå för det ”ursprungliga” och det autentiska till skillnad från den kommersiella och byråkratiska logiken. Häri ligger en svag tendens till normativitet som kommer till klart uttryck först i avhandlingens sista mening. ”Människors interaktion i tjänstemötet innebär, i en mening, att det finns en motbalans till organisationens inflytande” (s.165). Denna uppfattning om den sociala logiken liknar det fria vänskapssamtalet som man i konversationsanalys ofta utgår från för att beskriva och förstå samtalssituationer som uppfattas som mera institutionaliserade och alltså ofta kallas just institutionella samtal.

Åberg diskuterar knappast resultatens allmängiltighet och i vilken utsträckning de kan tillämpas i andra branscher och på andra interaktionsrelationer. Tjänster inom offentlig sektor som till exempel gäller hälsa, omsorg eller utbildning har haft karaktär av tjänstemöte, men har i olika avseenden marknadsiserats och därmed också kommersialiserats och fått mera karaktär av service än tjänst. Därmed torde resultaten från denna avhandling med fördel kunna tillämpas inom dessa verksamheter – särskilt med de relationer till moral och etik som Åberg gör tydliga.

Det är således en användbar avhandling som Åberg skrivit. Den är nyskapande i hur de tre logikerna och deras relationer till etik och moral växer fram i ett originellt abstraktionsarbete med skarp analys och med stor genomsynlighet i hur det hela gått till. Den har tydliga argument i en vacker språkdräkt. Den utgör dessutom en klassisk interaktions- och relationssociologi.

Lennart G Svensson, fakultetsopponent

Referenser

- Abiala, Kristina (2000) *Säljande samspel*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Blomqvist, Marta (1994) *Könshierarkier i gungning. Kvinnor i kunskapsföretag*. Stockholm: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Eriksson, Björn (2007) *Social interaktion: flöden – positioner – värden*. Malmö: Liber.

Carl-Göran Heidegren, Mikael Carleheden & Bo Isenberg (2007)
Livsföring – ett sociologiskt grundbegrepp. Liber.

Carl-Göran Heidegren, Mikael Carleheden och Bo Isenberg argumenterar i *Livsföring – ett sociologiskt grundbegrepp* för att återuppväcka och vitalisera den i klassisk sociologi centrala frågan om hur människor kan och bör leva sina liv. Utgångspunkten är att världen, nu som alltid, är stadd i förändring, vilket gör att även svaren på den sociologiska grundfrågan de ägnar boken åt ständigt utvecklas och förändras. En sociologisk grundfråga tarvar ett sociologiskt grundbegrepp och "livsföring" är alltså det som författarna argumenterar för. Med hjälp av detta begrepp tänker de sig att de förändringar som präglar vår tid skall kunna vederfaras vederhäftig sociologisk analys.

Att försöka greppa tillvarons ständiga föränderlighet och diagnostisera samhällstillståndet vid olika perioder har ju varit en central ambition för sociologin sedan ämnets begynnelse. Icke desto mindre saknas en enhetlig och konsekvent terminologi och begreppsapparat på området, menar författarna. Att bringa ordning i begreppsfloran är därför angeläget, både för den analytiska precisionens skull och för att framhäva den för sociologin centrala betydelsen av frågan om hur vi kan och bör leva våra liv.

Åt terminologisk och begreppslig klarläggning ägnar följdriktigt Carl-Göran Heidegren bokens första kapitel *Livsstil och livsföring hos Simmel och Weber*. Sorgfälligt sorterar han ut de inkonsekvenser som vidlåder dessa båda och en del besläktade begrepp i framför allt Simmels och Webers arbeten. En del av problemen beror på en inte alltid konsekvent, precis och enhetlig användning av termerna hos författarna själva, men en del härrör också från översättningsproblem, inte minst från tyska till engelska och ibland därifrån till svenska, med terminologisk förvirring som följd.

Heidegrens förträffliga och nyttiga begreppsteoretiska genomgång bringar reda i de här problemen och mynnar ut i ett förslag till hur begreppen kan användas i nutida sociologi. "Livsföring" ses som det överordnade begreppet, baserat på människors etiska och moraliska värden och med frågan om det riktiga och rätta livet i förgrunden. "Livsstil" hänförs till människors estetiska värderingar och förknippas med frågan om det sköna livet.

Bo Isenberg behandlar i bokens andra kapitel, *Moderna moralister*, förhållandet mellan livsföringsbegreppet och den kontingens han betraktar som modernitetens främsta egenskap och den sociologiska analysens huvudföremål. Kontingensen är en förutsättning för modern livsföring och sociologin som ämne handlar just om frågan hur vi utformar våra liv i en ständigt föränderlig tillvaro där allt kan förstås på olika sätt, hävdar han. De klassiska sociologerna insåg detta fundamentala förhållande mellan de sociala och historiska sammanhangen och individernas livserfarenheter, varför deras arbeten kan förstås som just analyser av förhållandet mellan kontingens och livsföring. Isenberg menar därtill att själva sociologin har utvecklats som en kontinuerlig diskussion om denna relation, vilket, om jag läser honom rätt, gör att han betraktar sociologin som en i grund och botten moralistisk disciplin. Han identifierar också tre moralistiska epoker eller tankestilar i sociologins historia: en *klassisk modern*

moralism (företrädd av bland annat Weber, Simmel, Marx och Durkheim), en *den nya världens moralism* (representerad av amerikanska sociologer som Riesman, Mills, Trilling, Bell och Sennett) och slutligen en *global moralism* (till exempel Hardt och Negri, Beck, Giddens, Furedi, Bauman och Castells).

Isenbergs diskussion av den sociologiska moralismen är stringent, initierad och välargumenterad. Såväl resonemangen om modernitetens kontingens som hans förslag till trikotomiseringen av sociologins moralistiska epoker förankras väl i den omfattande litteratur han redovisar som stöd för sin analys. Det gör kapitlet till ett övertygande argument för bokens sak.

Mikael Carleheden argumenterar i sitt bidrag *Asketism, organisation och autenticitet – den strukturella omvandlingen av modern livsföring i väst* för betydelsen av att förstå livsföringsbegreppet historiskt och som relaterat till strukturella förändringsprocesser. Det är alltså relationen mellan mikro och makro, struktur och "agens", som här står i förgrunden för diskussionen. Carleheden vänder sig mot synen på moderniteten som en enhetlig epok och efterlyser ett mer differentierat modernitetsbegrepp. Han redogör för flera sådana mer eller mindre lyckade försök att periodisera moderniteten, bland annat Becks distinktion mellan en första och en andra modernitet och Baumans åtskillnad mellan en fast och en flytande modernitet. Hans främsta influens är emellertid Peter Wagners argument om att moderniteten redan har genomgått två historiska epoker och är på väg in i en tredje. Carlehedens analys utmynnar i tre epoker av modern livsföring som han menar beaktar såväl det moderna samhällets strukturomvandling som de aspekter av strukturomvandlingen som utspelar sig på mikronivå. Han kallar dem asketismens, organisationens och autenticitetens tidsålder.

Carleheden sätter i kapitlet förtjänstfullt fingret på vikten av att i livsföringsforskningen hela tiden pendla mellan analyserna av de övergripande sociala strukturerna och historiska processerna samt manifestationerna av dem på mikronivå. I sitt förslag till periodisering av moderniteten knyter han på ett pedagogiskt sätt en karaktäristisk typ av livsföring till var och en av de tre tidsåldrar han urskiljer.

I bokens fjärde kapitel, *Livsföringsforskning*, diskuterar Carl-Göran Heidegren två olika typer av livsföringsforskning, som han benämner "vardaglig livsföring" respektive "värdeorienterad livsföring". Kapitlets huvudnummer är Heidegrens egen utveckling av och argumentation för det senare forskningsprogrammet. En värdeorienterad livsföringsforskning inriktar sig enligt författaren framför allt på hur det han kallar starka värderingar präglar människor. Med starka värderingar avser han sådana övertygelser som är grundläggande för vad människor uppfattar som särskilt viktigt i tillvaron och som i sig utgör motiv för deras sätt att tänka och handla. De inrymmer framför allt etiska och moraliska övertygelser. En uppsättning sådana starka värderingar konstituerar vad han kallar "värdekosmos". Influerad av Charles Taylor argumenterar Heidegren för att sådana värdekosmos är starkt knutna till människors självuppfattning. Att utveckla och upprätthålla en personlig identitet innebär därför att utveckla en livsföring som ytterst är förankrad i ett specifikt värdekosmos. Heidegren förankrar slutligen sin analys i den klassiska sociologin genom att visa att det han kallar de Weberska frågorna är centrala för den värdeorienterade livstilsforskning han

argumenterar för, i det att den handlar om social karaktär och om vilket slags människor som formas i ett visst samhälle, om vilka sociala grupper som bär upp specifika värdeorienterade livsföringar och om vilken kulturbetydelse dessa livsföringar har.

Det här kapitlet är kanske det i boken som tydligast anvisar en väg framåt för livsföringsforskningen. Att sätten på vilka människor utformar sina liv och utvecklar sina identiteter är intimt förknippad med de värden de omhuldar är en betydelsefull insikt i sig. Heidegrens tanke om att livsföringar som är grundlagda i särskilt starka etiska, moraliska och metafysiska övertygelser kan ha avgörande betydelse för individer, grupper av individer och deras kultur är en viktig vidareutveckling av denna insikt.

Volymen avslutas med ett kapitel med titeln *Autenticitet och serendipitet*, i vilket Isenberg dristar sig att ställa vad han kallar en antropologisk diagnos av människan och en kulturdiagnos av det moderna samhället. Författaren utgår ifrån att sökandet eller strävan efter autenticitet har blivit en ”master signifier” för vår tid, ett samtidsmänniskans fundamentala mål och problem. Han kallar denna idealisering av det autentiska, äkta och bestående för *autenticitetsjargongen*. Men autenticitet står, menar han, i ett konfliktfyllt förhållande till en modernitet som främst kännetecknas av tillfälligheter, motsägelser, provisorier, oöverskådlighet och ett överflöd av möjligheter. Denna motsättning mellan modernitet och autenticitet visar, menar han, på betydelsen av frågan om hur vi lever våra liv – livsföringsfrågan – i den samtida kulturen. För att beteckna en livsföring som erkänner det moderna livets kontingens använder Isenberg begreppet serendipitet, vilket i denna mening utgör en kritik mot idealiseringen av det autentiska, äkta och varaktiga och ger det möjliga samma värde som det verkliga.

Isenbergs essä är ambitiös, initierad och välskriven men den greppar stundom över väl mycket och hade vunnit på att koncentreras tydligare till relationen mellan de tre centralbegreppen modernitet, autenticitet och serendipitet. Särskilt resonemangen om det sistnämnda kunde gärna ytterligare utvecklas, emedan tanken på serendipitet som lämplig livsföring i det moderna är kapitlets mest originella och intressanta aspekt. Däremot synes mig den genomgång av ett antal samtida ”människotyper” som görs i kapitlet ofta väl svepande och tentativ och i avsaknad av en del av den precision och skärpa som kännetecknar resten av analysen.

Sammantaget är *Livsföring – ett sociologiskt grundbegrepp* en mycket läsvärd och kring sitt tema väl sammanhållen bok. Den griper sig an en central sociologisk frågeställning och ger många goda argument för att lyfta livsföringsforskningen högre på sociologins dagordning. Samtliga bokens fem essäer är välskrivna, ett par av dem stilistiskt mycket eleganta, vilket naturligtvis också förhöjer läsvärdet.

Fredrik Miegel,

Medie- och kommunikationsvetenskap, Lunds universitet

Björn Eriksson (2007) *Social interaktion. Flöden – positioner – värden*. Liber 2007.

Vid en första läsning är *Social interaktion* lättläst, en lärobok om den sociala interaktionen. Det finns dock skäl att läsaren håller sig på sin vakt och inte låter sig förföras av texten. Om möjligt, efter att ha läst igenom hela boken, vore det bäst att gå till början igen och själv ta ställning till Erikssons förslag.

Erikssons sociologi är en lära om den sociala interaktionen. Det finns två principiella sorter av interaktion, menar Eriksson: värdeskapande och praktiskt-instrumentella. Det värdeskapande utgör grunden till all interaktionsformning, det vill säga även till den praktiskt-instrumentella. Detta är ännu inte särskilt originellt, även om Eriksson redan här distanserar sig från exempelvis Erving Goffman, vilken enligt honom bara tematiserar instrumentella och inte ”emotionella” interaktioner.

Nästa steg i Erikssons argumentation är däremot mer originell. Han skiljer nämligen mellan två handlingspositioner, en subjektiv och en objektiv (eller kortare: subjekt- och objektpositioner). I båda fall kan handlandet vara avsiktligt. I objektpositionen är mitt agerande inte ”styrt av intentioner härstammande från eller emanerande ur mitt jag, utan från en bestående rollkonception som jag hämtat utanför mig själv.” (p. 58) Sociala band, som härstammar från agerande utifrån subjektpositioner som det enda riktigt värdeskapande sociala förhållandet, slutför Erikssons argumentationskedja. På ett eller annat sätt måste det sociala bandet och dess värdeskapande potential ligga bakom även varje objektposition.

Erikssons tudelning av allt socialt handlande bildar utgångspunkten till bokens fortsatta resonemang men egentligen är det andra ledet – subjektpositionen – viktigast. Den enstaka handlande kan variera mellan och kombinera Erikssons två positioner men den sociala interaktionen tenderar att leda till symmetriska positioneringar; båda samhandlingspartners handlar utifrån antingen subjektposition eller objektposition. Andra kombinationer där positioner skiljer sig från varandra kallar Eriksson för osymmetriska. Dessutom, och detta är redan mera problematiskt, identifierar han en stor gråzon som varken består av symmetriskt eller osymmetriskt utan ”neutralt” handlande. ”Det finns ett område... där vårt agerande är odeciderat, till och med neutralt, i relation till positionerna. Detta område markerar vårt oladdade vardags-handlande bestående av småprat och tillfälliga interaktioner” (p. 71).

Med detta ”odeciderade” mellanområde är Eriksson inte alls i dåligt sällskap. Även Max Weber erkände ju att i själva verket består vårt vardagliga beteende till största delen av rutiner, som egentligen inte alls passade in i hans klassificering av det sociala handlandets fyra idealtyper.

Man kan påstå att i Erikssons resonemang fattas det två teoretiska motpoler. Det finns varken plats för Meads ”själv” (den sociala identiteten) eller Simmels ”den abstrakt allmänna”. Jag har – hoppas jag – en viss mer eller mindre bestående social identitet, som jag alltid bär med mig i olika sociala situationer och sammanhang även om dess betydelse kan variera från fall till fall. Oftast kan eller rentav bör den uppmärksammas av andra. Om ”jaget” är den ena som fattas, är ”den allmänna” eller den

allmänt mänskliga den andra. Här kan Georg Simmels tre "a prioriteter" stå till tjänst. Enligt Simmel konstitueras samhället av att vi alltid förhåller oss till de andra i en av de tre följande egenskaper: som den singulära eller enstaka, som den partikulära eller som den allmänna. Erikssons subjekt- och objektpositioner motsvarar de två första av Simmels a prioriteter, den singulära och den partikulära. Det som fattas är alltså den tredje, den allmänna. Vi förhåller oss alltid till andra i egenskap av (1) en specifik och singulär varelse eller (2) en bärare av en viss social roll eller (3) det abstrakta och allmänna som det innebär att vara en människa.

Om det är tämligen lätt för en gammal "sociologhäst" att placera Erikssons principiella tudelning inom ett mera traditionellt sociologiskt perspektiv, är nästa steg i hans argumentering än mer originellt och problematiskt. Eriksson delar in alla sociala anslutningsformer, som han kallar dem, i två typer beroende på om de är subjekt- eller objektsymmetriska. De första kallar han för band, de andra för förbindelser. Men i tillägg till dessa två anslutningsformer introducerar Eriksson ett annat begrepp – anslutningsinstrument – som enligt honom är avgörande för etablerandet av all social interaktion. Det är dessa instrument som först möjliggör och skapar interaktionen. Till råga på allt, tycks en samhandlingskrets vara det enda anslutningsinstrumentet. Eriksson betonar dess betydelse genom att framlägga den som en helt ny kategori i sociologin. Vad är då detta viktiga instrument?

För det första kan det uppkomma i helt tillfälliga möten mellan ett antal personer som bara råkar mötas. Av allt att döma är kretsen tydligen både ett instrument för etablerandet av anslutningar och i sig en anslutning: "Begreppet krets är en konkretisering av det abstrakta begreppet interaktiv handling" (s.101). Vidare: "Kretsen är det fenomen, det instrument, som etablerar själva anslutningen, men som också påbjuder interaktion." Och "så snart vi möts och interagerar har vi bildat en krets" (s.101–102).

En samhandlingskrets tycks vara ett instrument att etablera interaktion och sociala band men å andra sidan är det svårt att skilja den från själva interaktionen eller samhandlandet som sådant. Erikssons verkar med sin samhandlingskrets vilja betona att interaktionen framkommer först när alter förväntas att svara och svarar på egos erbjudande till interaktion. "Allt socialt samhandlande, där de samhandlade förväntar sig svarshandlingar... kommer att betraktas som samhandlingskretsar." (p.100-101)

Men varför det behövs ett helt nytt begrepp för att belysa detta förblir tämligen oklart för läsaren, som har svårt att skilja Erikssons samhandlingskretsar från interaktionen överhuvudtaget (som i och för sig redan hänvisar till handlandets ömsesidighet). Och varför kalla detta för ett "instrument"? Skulle det inte vara tydligare, att helt enkelt kalla Erikssons innovation "inmutning" för ett sådant instrument? Den utmanar ju en respons från alters sida att ingå i social interaktion eller att forma ett socialt band.

Som Eriksson förklarar är "inmutning" (engl.: claim) bäst känt från gruvverksamheten och – som han kunde ha tillagt – mycket välkänd för den som älskar vilda western-filmer. En malmprospektör (i vilda western-filmer en guldgrävare) presenterar en inmutning i en viss malmkälla, vilket ger honom ensamrätten att utnyttja malm-

fynden under en viss tid. Som Eriksson själv påpekar är denna metafor dock litet haltande. Ett malmfynd är ju till exempel inte ett levande och agerande subjekt som möjligen kunde svara på inmutningen. Men bortsatt från det formulerar Eriksson här en grundläggande aspekt i social interaktion: ömsesidiga rättigheter och förpliktelser.

Det finns dock en annan metafor som hänvisar till precis samma sak: gåvan och de sociala band, som gåvan etablerar (jämför kula-ringen!). Den rena gåvan, på samma sätt som Erikssons inmutning, innehåller ett principiellt problem: En gåva förutsätter alltid en motgåva men samtidigt vore den inte en riktig gåva om den förutsatte den. Den som ger den första gåvan, som skapar en förpliktelse till en motgåva, väntar inte en motprestation utan förväntas agera helt osjälviskt. Annars skulle det ju handla om ekvivalentutbyte, som är de sociala relationernas andra "prototyp".

Erikssons kanske viktigaste tes är att det sociala bandet, och enbart det, är (menings)värdeskapande. "Det är nämligen just detta inmutningen möjliggör [genom att eventuellt skapa ett socialt band, min anmärkning], skapandet av ett visst interaktivt värde som båda aktörerna kan tillägna sig. Den andra är, tillsammans med oss själva, producent av värden som båda tillägnar sig ur inmutningen." (s. 204) Vidare: "Jag vill påstå att utan detta ständiga tillflöde av andras handlingar, liksom utan möjligheten att själva få handla gentemot andra och få svar på detta, uppfattar vi livet som meningslöst och värdelöst." (s. 209)

I sina livsfilosofiska betraktelser närmar sig Eriksson Émile Durkheims grundläggande idéer, för vad annat gör Durkheims australiensiska aboriginer i sin religion än att, lik våra mera utvecklade och komplexa religioner, hylla sin sociala samvaro? Men om Durkheim betonar vikten av en individs samhörighet i ett kollektiv, och även behovet av en individs periodvisa sammansmältning med detta kollektiv, betonar Eriksson uppkomsten av sociala kretslopp mellan enstaka individer.

Eriksson påstår även någonting mera krävande. Interaktionen utgör inte enbart ett meningsvärde i och för sig. Även alla mera specifika sociala värden, vad de än är, måste ha sina ursprung i den sociala interaktionen. Men frågan återstår ändå, om Eriksson skulle likt Durkheim lita på de mera extatiska moment i ett samhällets livsbana, som till exempel den franska revolutionen med sin stundom intensifierade sociala samverkan, som skapare av nya sociala värden, eller likt Weber sätta sitt tro på karismatiska ledare – eller: om nya sociala värden skulle kunna tänkas uppstå också i mer vardagliga och mindre dramatiska sammanstötningar.

Jukka Gronow,

Sociologiska institutionen, Uppsala universitet